

ویژگی‌های مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام)

زهرا موحد^۱

چکیده

در آموزه‌های دینی مادری یک ارزش به شمار می‌آید که به دلیل ویژگی‌های زیستی و روانی بر دوش زنان نهاده شده است. از نظر فقهی، نگهداری از فرزند بر زنان واجب نیست، ولی مادران در مراقبت فرزندان از دیگران سزاوارترند. زنان طی مراحل مادر شدن، افزون بر دستیابی به ثواب سرشار، به کمالات روحی و معنوی نیز می‌رسند و صفات اخلاقی بسیاری در آنها رشد می‌کند. در آموزه‌های دینی به ویژه روایات برای مادر ویژگی‌های شایسته‌ای بیان شده است. تحقیق حاضر به هدف تبیین ویژگی‌های مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) در دو بعد زیستی، روانی و اخلاقی به روش توصیفی تحلیلی نگاشته شده است. یافته‌های تحقیق بیانگر آن است که ویژگی‌های زیستی روانی مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) که تاثیر شگرفی بر جسم و روان فرزند دارند عقل و سلامت جسم می‌باشد. ویژگی‌های اخلاقی مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) که در سعادت و تربیت فرزند موثرند، خوش اخلاقی، دین داری، صبور بودن و عقیف بودن است.

کلیدواژه‌ها: روایات معصومین، مادر، مادر شایسته، ویژگی.

^۱ . دانش آموخته سطح ۲، مدرسه علمیه فاطمیه (سلام الله علیها).

مقدمه

مادری انجام سلسله‌ای از کارها برای فرزندان است. بنابراین مادری با فرزنددار شدن معنا می‌یابد. مادران هم‌زمان با بارداری در خود احساس مسئولیت ویژه‌ای می‌یابند. این احساس با زایمان و در مراحل رشد کودک گسترش می‌یابد. مراقبت، حمایت، محبت، بازی و تربیت، سلسله‌اموری اند که مادران در ارتباط با فرزندان خویش انجام می‌دهند. همه این کارها در بستر رفتارهای اخلاقی مانند گذشت، بردباری و مدارا، گاهی با مهربانی و گاهی با سخت‌گیری انجام می‌گیرند.^۱

یکی از عناصر اصلی فرهنگ ساز در جامعه، مادر است. استعمارگران برای حذف این عضو در نهاد خانواده در قرون اخیر فعالیت‌های انجام دادند. برنامه حمله به جایگاه مادر در ایران، قبل از انقلاب اسلامی یعنی دوران پهلوی شروع شد. بعد از پیروزی انقلاب برای ترمیم آن تلاش‌هایی صورت گرفت و هم اکنون نیز ادامه دارد؛ اما باید بدانیم بعد از جنگ تحمیلی، در برنامه کنترل جمعیت، به طور ناخواسته، آن تزلزلی که قبل از انقلاب برای جایگاه مادری به وجود آورده بودند، دو باره در اذهان خودنمایی کرد. چون در پس اذهان باقی مانده بود. بدین جهت ضرورت ایجاب می‌کند محققین براساس آموزه‌های دینی به تبیین این جایگاه به ویژه برای روشنگری نسل جوان بپردازند. تحقیق حاضر به هدف تبیین ویژگی‌های مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) پاسخگوی سؤالات زیر است:

۱- ویژگی‌های زیستی روانی مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) کدامند؟

۲- ویژگی‌های اخلاقی مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) کدامند؟

در زمینه ویژگی‌های مادر شایسته نگارش‌هایی به این عنوان به صورت مجزا پرداخته‌اند:

- کتاب نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، نوشته محمد احسانی سال (۱۳۸۷) این کتاب در ۸ فصل تنظیم شده در فصل سوم به نقش تربیتی مادر، به بیان ویژگی‌های مادر شایسته از جمله: ایمان، عقل و زیرکی، شرم و حیا، عفت و پاکدامنی، نجابت و اصالت خانواده پرداخته است.

^۱. علاسوند، زن در اسلام، ص ۲۳۰.

- همچنین مقاله با عنوان ویژگی‌های مادر شایسته از دیدگاه اسلام و روانشناسی، نوشته جعفر هوشیاری و محمد مهدی صفورایی پاریزی که نویسنده به ویژگی‌های مادر شایسته از نگاه آموزه‌های دینی از زبان بزرگان دین، بزرگان روانشناسی و مربیان تعلیم و تربیت می‌پردازد، نویسنده به بیان ویژگی‌های مادر از جمله ایمان و تقوا، ایمان به نقش مادری، خوش اخلاقی، صداقت، پذیرش مثبت فرزند،..... پرداخته است.

۱- مفهوم مادر

مادر در لغت عربی به «ام» و مادری به «أُمومة» ترجمه می‌شود. نیز به هر چیز که اصل وجود یک چیز یا منشأ تربیت و اصلاح آن، یا نقطه آغاز امری باشد، أم می‌گویند.^۱ در قرآن کریم بخشی از آیه‌ها أم الکتاب نامیده شده‌اند؛ آیاتی که آیه‌های دیگر به آنها ارجاع داده شده‌اند و در سایه‌ی آنها درک می‌شوند. مادران نیز ریشه‌ی فرزندان‌اند. فرزندان پیوسته در پی مادران خویش‌اند و هنگام سختی‌ها به آنان پناه می‌برند.^۲

۲- ویژگی‌های زیستی روانی مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام)

کودکان ارزشمندترین و ظریف‌ترین هدیه‌ای هستند که خداوند به امانت به ما سپرده و ما را بر سرنوشت آنها حاکم کرده است و والدین اولین کسانی هستند که کودکان از ابتدای خلقت با آنها رابطه برقرار می‌کنند. به ویژه مادر که نقش مهمی در پرورش جسمی و روانی و عاطفی کودکان بر عهده دارد و به نوعی کانون سلامتی و عاطفی خانواده به شمار می‌رود. به همین دلیل روایات متعددی در زمینه ویژگی‌های زیستی روانی مادر شایسته بیان شده است. از جمله :

^۱ . راغب اصفهانی ، مفردات لالفاظ القرآن، ص ۸۵.

^۲ . علاسوند، زن در اسلام، ص ۲۳۰.

۱-۲- سلامت عقل

عقل، از ابعاد مهم وجود انسان است که اگر شکوفا گردد، می تواند خوب را از بد و خیر را از شر تشخیص دهد و صاحبش را به سعادت و خوش بختی برساند. تربیت این بخش از نیروی درونی انسان، وظیفه اولیا و مربیان است که باید بدان توجه کنند و در درجه اول اهمیت قرار دهند.^۱

از دیدگاه علوم جدید یکی از عوامل انتقال دهنده ویژگی های جسمی و روانی به مادر زن است. بدین جهت بیان شده ، زن یکی از اثرگذارترین عوامل تاثیر گذار در فرزند است. این واژه برای اولین بار توسط ویلهلم یوهانس در سال ۱۹۰۹ به کار رفت. زن ها دارای ویژگی های مشترکی هستند، اول آن که: همگی آن ها به صورت جفت وجود دارند؛ زن پدری بر روی یک کروموزوم و زن مادری بر روی کروموزوم همتای آن جای دارد. دوم آن که: در صورت فقدان عوامل آسیب زا زن ها می توانند میلیون ها سال و شاید میلیارد ها سال با همان ویژگی های اولیه باقی بمانند.^۲

اسلام در راستای ایجاد بستر مناسب ژنتیک، در قالب احکام و جوب، حرمت، استحباب و کراهت، مخاطبان خود را در زمینه هایی همانند انتخاب همسر سالم ، توجه به عنصر زمان، مکان، حالت های روحی و جسمی والدین و یاد خدا و دعا و... راهنمایی نموده است. بدین جهت یکی از ویژگی های زیستی روانی مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین (علیهم السلام) سلامت عقلی است.

امیرالمؤمنین علی (علیه السلام) در اهمیت سلامت عقل مادر می فرماید: «ایاکم و تزویج الحمقاء، فانَّ صُحْبَتَهَا بَلَاءٌ وَّ وَلَدُهَا ضِیَاعٌ»^۳؛ از ازدواج با زنان کم عقل دوری کنید، چرا که همنشینی با آنها بلا است و فرزندان آنها دچار تباهی است.

همچنین از امام محمد باقر (علیه السلام) در مورد مرد مسلمانی به خاطر زیبایی زن دیوانه ای مجذوب و عاشق او گشته است، آیا او را به همسری خود انتخاب کند؟ حضرت فرمود: « وَ هِيَ

^۱ . احسانی، نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، ص ۳۵.

^۲ . نورمحمدی، شبیه سازی انسان، ص ۱۹.

^۳ . حر عاملی، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۵۶.

مَجْنُونَةٌ قَالَ لَا وَ لَكِنْ إِنْ كَانَتْ عِنْدَهُ أَمَةٌ مَجْنُونَةٌ فَلَا بَأْسَ بِأَنْ يَطَّأَهَا وَلَا يَطْلُبَ وَلَدَهَا^۱؛ فرمود: خیر، ولی اگر کنیز دیوانه‌ای باشد، می‌تواند با او هم بستر شود، ولی مراقب باشد از او فرزند نداشته باشد.

براساس روایات مذکور مادر عاقل و هوشمند، فرزند زیرک، با هوش و باتدبیر تربیت می‌کند و زیرکی و خردمندی را همراه با صفت دیانت و امانت داری در وجود او پرورش می‌دهد. فرزند زن احمق و بی‌خرد، ضایع است؛ یعنی فرزند چنین مادری، از رشد فکری و ذهنی مناسبی برخوردار نخواهد شد؛ زیرا وراثت، نقش تعیین کننده‌ای در شکل دهی شخصیت فرزند دارد و اگر مادر از ویژگی‌های مناسبی برخوردار نباشد، خواه ناخواه، آثاری منفی بر شخصیت کودک خواهد گذاشت.^۲

بنابراین مادران در تربیت عقلانی فرزندان، همانند دیگر جنبه های تربیتی، نقش بسزایی دارند. انتخاب و به کارگیری روش مناسب، در شکوفاسازی نیروی اندیشه و تعقل فرزندان بسیار اثرگذار است. پرسش و پاسخ، طرح مسابقه همراه با تشویق، تفریح کردن و رفتن به دل طبیعت و متوجه ساختن فرزندان به قدرت آفریدگار جهان از روش های مؤثر در پرورش عقل و اندیشه آنان است.^۳

۲-۲- سلامت جسم

آمادگی جسمی مادر و سلامت جسم او تاثیر شگرفی در سلامت جسم فرزند دارد. به ویژه دوران بارداری یک حالت و ویژگی خاص می باشد که بدن در شرایط حساس و جدیدی قرار می گیرد که قابل مقایسه با حالت عادی نیست. زیرا که یک خانم باردار دچار تغییرات هورمونی، وزنی، روانی، و فیزیکی می شود و مهم تر از همه اینکه باید به مدت ۹ ماه یک موجود زنده را در درون خود پرورش دهد. بدین جهت است که روایات متعددی در مراقبت از جسم مادر بیان شده است.

یکی از مراقبت‌های جسمی از مادر توجه به عدم انعقاد نطفه در زمان حیض است. رسول گرامی اسلام (صلی الله علیه و آله) در تاثیر محافظت از جسم مادر در زمان منعقد شدن نطفه می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى كَرِهَ لَكُمْ - أَيْتُهَا الْأُمَّةُ - أَرْبَعًا وَعِشْرِينَ خَصَلَةً ، وَ نَهَاكُمْ عَنْهَا : ... كَرِهَ لِلرَّجُلِ

^۱ . کلینی، الکافی ، ج ۵، ص ۳۵۴.

^۲ . احسانی، نقش مادران در تربیت دینی فرزندان، ص ۳۸.

^۳ . همان، ص ۳۵.

همچنین قرآن کریم جهت حفظ خانواده از ناپاکی‌ها زنان پاکدامن را به مردان پاکدامن اختصاص داده و می‌فرماید: «الْخَبِيثَاتُ لِلْخَبِيثِينَ وَالْخَبِيثُونَ لِلْخَبِيثَاتِ وَالطَّيِّبَاتُ لِلطَّيِّبِينَ وَالطَّيِّبُونَ لِلطَّيِّبَاتِ أُولَئِكَ مُبَرَّءُونَ مِمَّا يَقُولُونَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ»^۱؛ زنان پلید برای مردان پلیدند، و مردان پلید برای زنان پلید. و زنان پاک برای مردان پاکند، و مردان پاک برای زنان پاک. اینان از آنچه در باره ایشان می‌گویند برکنارند، برای آنان آمرزش و روزی نیکو خواهد بود.

^۱. نور: ۲۶.

نتایج

نتایج حاصل از تحقیق حاضر با عنوان «ویژگی های مادر شایسته از دیدگاه روایات معصومین علیهم السلام» عبارتند از :

در آموزه های دینی نقش مادری یک ارزش به شمار می آید که به دلیل ویژگی های زیستی و روانی بر دوش زنان نهاده شده است. روایات صفاتی را برای مادر شایسته بیان نموده اند که در دوبعد قابل بررسی می باشند، صفات زیستی روانی و صفات اخلاقی .

عقل یکی از صفات جسمی و روانی مادر شایسته است که اگر شکوفا گردد، می تواند فرزند را به سعادت برساند، زیرا مادر عاقل و زیرک فرزند باهوش و با تدبیر تربیت می کند. سلامت جسم یکی دیگر از صفات زیستی روانی مادر شایسته از منظر روایات است، هر چه مادر از لحاظ جسمانی توانمندتر باشد، در تربیت هم می تواند فضای با نشاط تری را برای فرزند ایجاد کند.

خوش خلقی یکی از رموز خوشبختی و از عوامل ایجاد صمیمیت است، سجایای اخلاقی انسان دلیل بر پاکی و کرامت مادر شایسته ای است که فرزند نیکو تربیت می کند. دین داری از اموری است که به عنوان ویژگی های مادر در روایات ائمه اطهار (علیهم السلام) بر آن تاکید شده است. زیرا دامن مادر نخستین آموزشگاه کودک است. هم بهترین مدرسه است . ایمان و تقوای مادر، خیر خواهی و پاک دلی او، خوش بینی، صفا و مهرش، شجاعت و شهامتش، سجایای اخلاقی در تربیت فرزند اثر دارد.

انسان بدون صبر و استقامت، هم در جهات مثبت به جایی نمی رسد و هم در برابر عوامل منفی و قادر به ایستادگی نیست. یکی از ویژگی های مادری از دیدگاه روایات صبور بودن است. آنچه کودک را مقاوم و صبور بار می آورد، و او را آماده برای برخورد با مشکلات و تعارض های زندگی می کند ، داشتن مادری صبور است. عفت به معنی خویشن داری در برابر تمایلات افراط گونه نسبت به لذت های مادی و نفسانی، که نقطه مقابل شهوت است، خداوند متعال در قرآن کریم یکی از ویژگی های حضرت مریم (سلام الله علیها) را پاکدامنی دانسته و بر آن انگشت نهاده و تأکید کرده

است. مادری که از همان روزهای نخستین جدایی از آغوش مادر، ساکن و مقیم خانه خدا شد و به عبادت الهی پرداخت.

منابع

*قرآن کریم

۱. ابن ابی جمهور، محمد بن علی، **عوالی اللئالی**، قم: سیدالشهداء، بی‌جا، ۱۴۰۳ ق.
۲. احسانی، محمد، **نقش مادران در تربیت دینی فرزندان**، قم: دفتر عقل، چاپ اول، ۱۳۸۷ ه.ش.
۳. امینی، ابراهیم، **نقش مادر در تربیت**، قم: بوستان کتاب، چاپ دوازدهم، ۱۳۹۷.
۴. آمدی، عبدالواحد بن محمد، **غررالحکم ودررالكلم**، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، بی‌جا، ۱۳۷۸ ه.ش.
۵. حر عاملی، محمد بن حسن، **وسائل الشیعة**، بیروت: لاهیات التراث العربی، بی‌جا، ۱۴۱۶ ه.ق.
۶. حمیری، عبدالله بن جعفر، **قرب الاسناد**، قم: آل البيت، ۱۴۱۳ ه.ق.
۷. راغب اصفهانی، حسین بن محمد، **مفردات ألفاظ القرآن**، بیروت: دار الشامیة چاپ اول، ۱۴۱۲ ه.ق.
۸. طریحی، فخرالدین بن محمد، **مجمع البحرین**، تهران: مرتضوی، چاپ سوم، ۱۳۷۵ ه.ش.
۹. عابدی، سید مرتضی، **حقوق والدین**، قم: انتشارات معصومین، چاپ اول، ۱۳۹۲ ه.ش.
۱۰. علاسوند، فریبا، **زن در اسلام**، قم: نشر هاجر، چاپ هفتم، ۱۳۹۸ ه.ش.
۱۱. قائمی، علی، **نقش مادر در تربیت**، تهران: انتشارات امیری، چاپ سیزدهم، ۱۳۸۷ ه.ش.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب، **اصول کافی**، تهران: انتشارات دار الثقلین، چاپ چهارم، ۱۳۹۰ ه.ق.
۱۳. مجلسی، محمد باقر، **بحار الأنوار**، بیروت: الوفاء، بی‌جا، ۱۴۰۳.
۱۴. مظاهری، حسین، **تربیت فرزند از نظر اسلام**، تهران: سازمان تبلیغات، چاپ ششم، ۱۳۸۶ ه.ش.

۱۵. مکارم شیرازی، ناصر، اخلاق در قرآن، قم: مدرسه الإمام علی بن ابی طالب (علیه

السلام) چاپ اول، ۱۳۷۷ ه.ش

۱۶. موسوی خمینی، سید روح الله، صحیفه امام، تهران: مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام

خمینی (س)، چاپ پنجم، ۱۳۸۹ ه.ش.

۱۷. نورمحمدی، غلامرضا، شبیه سازی انسان، تهران: دفتر نشر معارف، چاپ اول،

۱۳۸۴ ه.ش.

۱۸. نیلفروشان، محمد علی و همکاران، بهداشت، تهران: وزارت بهداشت، چاپ اول،

۱۳۶۳ ه.ش

مقاله

۱. اسلامی، مریم، بنی اسدی، رضا، "نقش صبوری مادر در تربیت فرزند با تکیه بر آیات و

روایات"، مجله دست آوردهای نوین در مطالعات علوم انسانی، سال ششم، شماره ۶۲، ۱۴۰۲ ه.ش.